

Vergaderjaar 2002–2003

27 467

Ondernemen tegen armoede

Nr. 8

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ECONOMISCHE ZAKEN EN VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 3 december 2002

Inleiding

Van 21 tot 26 november jl. brachten wij gezamenlijk een bezoek aan India. Dit bezoek had tot doel te onderzoeken hoe de aanpak geschetst in de nota «Ondernemen tegen Armoede» in de praktijk vorm kan worden gegeven. Wij werden vergezeld door een bedrijfslevendelegatie van 25 Nederlandse bedrijven en (onderwijs) instellingen, voornamelijk uit de sectoren infrastructuur, waterbouw, baggeren, consultancy, financiën en onderwijs. De bedrijfslevendelegatie stond onder leiding van de directeur van Paques B.V. te Balk, de heer Jos Paques.

Onze beweegredenen om juist India te kiezen voor deze gezamenlijke missie waren dat er in India op onze beleidsterreinen, vanuit onze departementen en de ambassade, activiteiten worden ontwikkeld, die aanknopingspunten bieden voor het verder uitwerken van het beleid «Ondernemen tegen Armoede». Tijdens de verschillende ontmoetingen is nader inzicht verkregen in de private sector ontwikkelingen in India en in de knelpunten waarmee lokale en Nederlandse ondernemers worden geconfronteerd. Verder was ons doel het Nederlandse bedrijfsleven te stimuleren in samenwerking met Indiase counterparts initiatieven te nemen op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen en investeren tegen armoede. Hiertoe hebben wij intensieve discussies gevoerd met het maatschappelijk middenveld ter plaatse.

India wordt weliswaar op basis van economische criteria beschouwd als een belangrijke opkomende markt, maar het Nederlandse bedrijfsleven toont voor India minder belangstelling dan voor de meeste andere opkomende markten. Dit wordt ingegeven door de traditionele geslotenheid van de Indiase economie, bureaucratische obstakels en een ongunstig imago. Ook op het gebied van ontwikkelingssamenwerking worden beperkingen ondervonden gezien het geringe aandeel van de Nederlandse hulp in het totale ontwikkelingsbudget van India. Uitgangspunt voor ons bezoek was de veronderstelling dat er desondanks potentieel moet zijn

voor samenwerking tussen EZ, OS, het Nederlandse en het Indiase bedrijfsleven met als uiteindelijk doel een bijdrage te leveren aan armoedebestrijding.

Het beleid van de centrale Indiase overheid wekt daarbij positieve verwachtingen. India doorloopt momenteel een tweede periode van hervormingen, waarin de in 1991 ingezette trend van liberalisering en deregulering verder vorm wordt gegeven. De markttoegang voor buitenlandse bedrijven wordt voor verschillende sectoren verruimd evenals de mogelijkheden om in Indiase ondernemingen te investeren. Verschillende grote Nederlandse ondernemingen zijn reeds gevestigd in India. Overleg met vertegenwoordigers van deze ondernemingen in Mumbai leerde dat men zich, eenmaal gevestigd in India, binnen een redelijk functionerend en gestructureerd marktsysteem goed weet te handhaven. Dat een groeiend aantal bedrijven na een periode van terughoudendheid de stap naar de Indiase markt wil wagen, werd gereflecteerd in de belangstelling vanuit het Nederlandse bedrijfsleven voor deelname aan de missie. Deze belangstelling bleek in de regio's die de delegatie aandeel in ruime mate te worden beantwoord van Indiase zijde. Naast een kennismaking met beleidsmakers op federaal en deelstaatsniveau werd voor het bedrijfsleven de gebruikelijke match-making georganiseerd.

Wij hebben verder kunnen vaststellen dat vanuit OS perspectief een weloverwogen focus op enkele individuele deelstaten een belangrijke sleutel is voor succesvolle samenwerking. Dit sluit niet uit dat ondernemingen die besluiten zich elders te vestigen aanspraak kunnen maken op het bestaande instrumentarium.

Inhoud programma

Tijdens het bezoek werden de steden Mumbai, Hyderabad en New Delhi bezocht. Hierbij hebben veelvuldige contacten plaatsgevonden met vertegenwoordigers van het Indiase bedrijfsleven, maatschappelijk middenveld en internationale deskundigen waarin aandacht werd besteed aan de binnenlandse economische situatie, zakendoen in India en onze beleidssinzet voor «Ondernemen tegen Armoede». De leden van de zaken-delegatie hadden daarnaast een groot aantal individuele ontmoetingen met (potentiële) Indiase partners.

In samenwerking met de Confederation of Indian Industry (CII) had Hr. Ms. Ambassade New Delhi een seminar «Water for the Future» en een seminar «Ondernemen tegen Armoede» in Mumbai georganiseerd, terwijl samen met de Federation of Indian Chambers of Commerce and Industry (FICCI) een Indo-Dutch Business Seminar in New Delhi was georganiseerd.

Economische ontwikkelingen algemeen

Door de heer Rakesh Mohan, vice-gouverneur van de Reserve Bank of India werd aangegeven dat het hervormingsproces dat begin jaren '90 werd ingezet, alsmede de afbouw van tarieven, het land geopend heeft tot een niet eerder getoond niveau. De door de nationale industrie gevreesde golf van importen is uitgebleven en er is zelfs sprake van een overschot op de lopende rekening.

Weliswaar heeft India nog steeds te kampen met een gebrekkige infrastructuur, inflexibele arbeidswetgeving en negatieve (politieke) beeldvorming, maar de in 1991 gelanceerde economische hervormingen hebben tot een vergaande liberalisering geleid en de private sector heeft sindsdien een sterke groei doorgemaakt. De dienstverlening in het land is sterk verbeterd en de grote (staats-) ondernemingen hebben hun structuur drastisch moeten aanpassen om zich te wapenen tegen concurrentie. Een

en ander heeft geresulteerd in forse groeicijfers, al zijn deze sinds medio jaren '90 – toen de hervormingen stagneerden – afgezwakt. Er is een brede consensus over de noodzaak van verdere hervormingen. De daarbij noodzakelijke pijnlijke maatregelen, zoals het radicaal terugdraaien van inefficiënte subsidies en herziening en uitvoering van het belastingstelsel, stuiten regelmatig op weerstand van gevestigde belangen. Onderdeel van de hervormingen is dat de overheid zich verder uit het economische leven zal moeten terugtrekken en buitenlandse handel en investeringen zal moeten stimuleren.

Sociale aspecten van het ondernemen in India

Tijdens twee bijeenkomsten met het maatschappelijk middenveld in Mumbai en Hyderabad kwamen «Ondernemen tegen Armoede» en «Urban Development» aan de orde. Tevens werden bezoeken gebracht aan twee NGO's die zich bezighouden met kinderarbeid.

Het seminar «Ondernemen tegen Armoede» in **Mumbai** trok ca 150 mensen. Na presentaties over hun rol bij maatschappelijk verantwoord ondernemen door ondernemingen als SHELL en door UNIDO, volgde een levendige discussie. Een belangrijke conclusie was dat het bedrijfsleven niet geïsoleerd maar tezamen met de Indiase overheid en NGO's moet opereren in een «public private partnership» en meetbare resultaten moet rapporteren.

Verder is onzerzijds aangegeven dat voor armoedebestrijding groei van het private ondernemen in ontwikkelingslanden een noodzakelijk voorwaarde is en tevens dat samenwerking met buitenlandse partners of investeerders het lokale ondernemerschap kan versterken. In dat verband werden doel en achtergrond van deze gezamenlijke missie nog eens duidelijk uit de doeken gedaan. Tevens werd nog eens benadrukt dat duurzaamheid van ondernemen niet kan bestaan zonder winstgevendheid, maar ook niet zonder besef van de maatschappelijke context. Vast te stellen is dat voor bedrijven «corporate social responsibility» meer en meer onderdeel is geworden van de dagelijkse ondernemingspraktijk. En marge van de bijeenkomst vond overleg plaats met Greenpeace en vertegenwoordigers van de slachtoffers van de giframp van Bhopal in 1984.

De tweede bijeenkomst vond plaats in de hoofdstad van Andhra Pradesh, **Hyderabad**. Met een tiental NGO's werd van gedachten gewisseld over de factoren die van belang zijn voor een duurzame stedelijke ontwikkeling. De laatste jaren vindt er een steeds grotere trek van het platteland naar de stedelijke agglomeraties plaats. In Andhra Pradesh neemt het aandeel van de steden in het totale BNP toe (thans 65%), terwijl de armoede daar toch toeneemt. Vraag is hoe deze trend kan worden omgebogen. De sleutel is: creëren van werkgelegenheid. Hieraan dienen alle betrokken partijen, met ieder hun eigen verantwoordelijkheid, deel te nemen: overheid, civil society en de particuliere sector. De overheid zou zich m.n. moeten toeleggen op voorwaardenscheppend beleid, privatisering en hervormingen. Uit de discussie kwam naar voren dat geld niet het overwegende probleem is, er is veel meer behoefte aan kennis en aan relevante ervaringen die elders zijn opgedaan. Kennisoverdracht zou door het aangaan van partnerships gerealiseerd kunnen worden.

Verder werd in **Hyderabad** door een deel van de delegatie een bezoek gebracht aan de M.Venkatarangaiya-Foundation. Deze NGO (opgericht in 1991) zet zich actief in tegen de bestrijding van kinderarbeid (vooral bij meisjes) in m.n. de productie van katoenzaden. Het wordt gedeeltelijk door Nederlandse organisaties financieel ondersteund. Onder het credo dat elk kind dat niet naar school gaat wordt onderworpen aan kinderarbeid.

beid, wordt aandacht besteed aan zowel het tegengaan van kinderarbeid als het bevorderen van scholing. Door constante druk op zowel de deelstaatregering als betrokken partijen (ouders, landeigenaren en leraren) wordt gepoogd om kinderen een nieuw bestaan te geven. Dankzij haar activiteiten (de organisatie werkt met een kleine 3000 vrijwilligers) is de M. Venkatarangaiya-Foundation erin geslaagd om 150 000 kinderen in acht districten van werk naar school te begeleiden

In **New Delhi** werd het – door Plan India gefinancierde – «Community Aid and Sponsorship Program» (CASP) bezocht. Doel van dit bezoek was om beter inzicht te krijgen in de onderwijs- en kinderarbeidproblematiek in India en in hoe programma's van de medefinancieringsorganisaties (in dit geval Plan Nederland) hieraan bijdragen. Tijdens het bezoek stond de door CASP opgerichte «Children's Council» centraal. Dit orgaan, dat bestaat uit ca. 500 kinderen uit een arme wijk in New Delhi, zet zich actief in voor kinderrechten. De motivatie en het enthousiasme van deze kinderen om daadwerkelijk de situatie van arme kinderen te verbeteren d.m.v. campagnes, netwerken, onderzoek, fondsenwerving, scholing en informatievoorziening maakten op ons veel indruk. Tijdens het gesprek waren ook een aantal kinderarbeiders in de leeftijd van 10–14 jaar uit de horeca-sector aanwezig.

Bilaterale betrekkingen

In **Mumbai** vond overleg plaats met de federale minister voor Scheepvaart, de heer Goyal. Deze wil graag met Nederland blijven samenwerken op het gebied van binnenlandse vaarwegen en havenontwikkeling. Namens minister de Boer (V&W) is minister Goyal uitgenodigd in 2003 Nederland te bezoeken om de mogelijkheden van een Memorandum of Understanding voor verdere samenwerking te bespreken. Binnen het OS-beleid vindt momenteel uitfasering plaats omdat watergerelateerde sectoren niet langer prioriteit kregen van Indiase kant («ownership»), maar Nederlandse betrokkenheid via andere kanalen blijft alleszins mogelijk via commerciële financiering, eventueel met ondersteuning met het instrumentarium. Minister Goyal was erkentelijk voor de omvangrijke Nederlandse hulp aan de watersector tot nu toe.

Door de baggerondernemingen werden een aantal Indiase overheidsmaatregelen, waarvan zij hinder ondervinden, onder de aandacht gebracht van minister Goyal. Verder kwam de belangstelling voor de ontwikkeling van binnenlandse vaarwegen en havenontwikkeling ter sprake.

Met het departement van minister Goyal is nauw samengewerkt om het drukbezochte seminar «Water for The Future» in Mumbai te organiseren. In vier sessies kwamen de thema's baggeren, binnenlandse vaarwegen, afvalwater en milieu en drinkwater aan de orde. De bijeenkomst bood een goede gelegenheid voor het bedrijfsleven om nieuwe contacten aan te gaan.

Tijdens een lunchgesprek in Mumbai met 10 toonaangevende Nederlandse investeerders werd vooral aandacht gevraagd voor de visumproblematiek (machtiging voorlopig verblijf, MVV), die onder andere wordt veroorzaakt door de procedurele voorwaarden die Nederland stelt inzake document-verificatie en legalisatie van Indiërs. Wij vinden dit een belangrijk aandachtspunt aangezien dit een ongunstige uitwerking heeft op de noodzakelijke kennisoverdracht aan Indiase functionarissen, terwijl het bedrijfsleven in zijn activiteiten wordt belemmerd, omdat het niet goed in staat is op korte termijn Indiase experts bij Nederlandse klanten in te zetten.

In **Hyderabad** spraken wij met de gouverneur van de deelstaat Andhra Pradesh, Dr. Rangarajan, met de Chief Minister Chandrababu Naidu, de minister van Industrie, Handel en Exportbevordering, de heer V. Rao en met de minister van Stedelijke Ontwikkeling, de heer B.V. Mohan Reddy. Voorts bezochten wij het met Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsfondsen gefinancierde Green Hyderabad Environment Program (GHEP). Tijdens het gesprek met gouverneur Rangarajan gaven wij een beknopte uiteenzetting over de doelstelling van hun gezamenlijke missie. De gouverneur onderschreef ten volle de gedachte dat handel, investeringen en duurzame economische ontwikkeling, c.q. armoedebestrijding hand in hand gaan. Hij benadrukte daarbij het belang van buitenlandse directe investeringen (FDI) en wees op het belang dat Andhra Pradesh in dat verband hecht aan een adequaat ondernemersklimaat en aan goed bestuur.

Met Chief Minister van Andhra Pradesh, Chandrababu Naidu, werd van gedachten gewisseld over de wijze waarop de private sector een bijdrage kan leveren aan de vermindering van de armoede. Naidu gaf een uiteenzetting van zijn beleid om de welvaart te verhogen. Zijn strategie, neergelegd in het Vision 2020 document, is erop gericht om voorwaardenschepend beleid voor de private sector te voeren dat er vooral op gericht is de IT-sector verder uit te bouwen. Microsoft maar ook het Nederlandse Vanenburg (ex Baan) zijn thans grote investeerders in de deelstaat. Andhra Pradesh verbetert momenteel de infrastructuur en legt bedrijfsparken aan. In dat kader wordt door Nederland het GHEP project uitgevoerd. Het GHEP heeft tot doel het stedelijk milieu van Hyderabad (ruim 5 mln. inwoners) te verbeteren, door – met inschakeling van de lokale bevolking en met name van vrouwengroepen – de groenvoorziening in de stad te verbeteren door het beplanten van delen van de groot-stedelijke ruimte met bomen. Een tweede hoofdactiviteit is het opschonen van de (sterk vervuilde) stedelijke meren. Naidu toonde zich dankbaar voor de Nederlandse bijdrage. Hij overweegt eenzelfde soort programma in andere steden van Andhra Pradesh op te zetten. Aansluitend hebben wij een veldbezoek gebracht aan het GHEP, waarbij de deelstaatsminister voor Stedelijke Ontwikkeling, de heer B. V. Mohan Reddy, aanwezig was.

In **New Delhi** vond bij het Ministry of Commerce & Industry overleg plaats met de staatssecretaris voor Handel, de heer Rudy en de Secretaris Generaal voor Industrie, de heer Govindarajan. Gesproken werd over het loket voor buitenlandse investeerders en het klachtenloket, die ruim een jaar geleden werden opgericht en waar Nederlandse investeerders terecht kunnen. Nederlandse investeringen zijn vooral welkom in de agro-sector, energie, biotechnologie, horticulture, communicatie en chemie. Inzake de WTO werd van Indiase zijde benadrukt dat verbetering van de markttoegang voor beide kanten voordelig moet zijn. India stuit nog steeds op belemmeringen die de toegang tot de belangrijkste markten beperken, m.n. de EU-tariefmuren en de subsidies onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). De Nederlandse positie inzake verdere afbouw van het GLB en voor een verbetering van de markttoegang voor agro-producten uit derde landen, werd verwelkomd. Van Nederlandse kant wordt medewerking gevraagd om een overeenkomst voor de dienstensector tot stand te brengen. Het democratische besluitvormingsproces in India wordt als een groot goed ervaren, ook al leidt dit tot vertragingen bij de besluitvorming o.a. rond de WTO. Van Nederlandse zijde is wederom aandacht gevraagd voor de omslachtige procedures (redtape) en restricties waarmee het Nederlandse bedrijfsleven wordt geconfronteerd in India.

De Minister van Onderwijs, Dr Joshi, zette het ambitieuze nationale onderwijsprogramma onder de naam Sarva Shiksha Abhiyan («onderwijs voor iedereen») uiteen. Door middel van dit programma streeft India ernaar om reeds in 2010 te voldoen aan de door de VN onderschreven Millennium Doelstellingen op het gebied van onderwijs. Dr Joshi benadrukte dat dit programma zonder hulp van donoren is ontwikkeld. De Indiase regering was zich nog aan het beraden of financiële bijdragen van donoren in overweging zouden worden genomen. Wij toonden ons bereid dat te doen. In het gesprek kwam verder nog het District Primary Education Program en het Mahila Samakhya Program (empowerment van vrouwen op het platteland d.m.v. onderwijs) aan de orde. In beide programma's is Nederland een belangrijke donor.

Slotconclusie

Ons bezoek aan India heeft aangetoond, dat de Nederlandse wens om het beleid zoals dat neergelegd is in de notitie «Ondernemen tegen Armoede» verder uit te werken, aansluit bij het Indiase streven om d.m.v. een sociaal-economisch beleid gericht op economische groei, de armoede te verminderen. Om het beleid «Ondernemen tegen Armoede» in de komende periode verder vorm te geven is van belang dat wij de mogelijkheden van de private sector meer benutten binnen het gehele OS-beleid. Het gaat daarbij voornamelijk om een bijdrage te leveren aan de verbetering van het ondernemersklimaat ter plaatse en, in situaties die daarvoor in aanmerking komen, Nederlandse bedrijven en (kennis)instituten daarbij te betrekken. Deze extra aandacht voor de productieve sector (private sector ontwikkeling) gaat uitdrukkelijk niet ten koste van onze aandacht voor de sociale sectoren (onderwijs, gezondheidszorg, etc). Belangrijk is dat op een coherente wijze wordt samengewerkt tussen alle spelers in het proces: overheid inclusief het ambassadenetwerk, maatschappelijk middenveld en bedrijfsleven aan Nederlandse en Indiase kant. Daarnaast zal ook meer coherentie bij de inzet van het beschikbare instrumentarium nodig en wenselijk zijn. Doelmatige inzet van de instrumenten achten wij van groter belang en is effectiever dan het aanwenden van extra financiële middelen.

Vanuit het Nederlandse bedrijfsleven kan een constructieve bijdrage geleverd worden aan duurzame economische groei in India omdat duidelijk is geworden dat de Indiase overheid ernst maakt met het ingezette hervormingsprogramma waardoor belemmeringen in verschillende sectoren worden aangepakt. Hierdoor ontstaat ruimte voor Nederlandse ondernemingen om (verder) te investeren en de samenwerking met Indiase counterparts verder vorm te geven. Om de samenwerking aan Nederlandse zijde verder inhoud te geven, wordt een contactpunt opgericht waar bedrijven en relevante instellingen met initiatieven en suggesties terecht kunnen.

Onze gezamenlijke reis – een formule waarover het meereizende bedrijfsleven en de counterparts in India zeer te spreken waren – dient dan ook gezien te worden als een aanzet tot een nadere implementatie van de notitie «Ondernemen tegen Armoede». Maar de conclusies gelden niet alleen voor India, maar in principe voor alle ontwikkelingslanden die serieus investeren in een enabling environment voor privaat ondernemerschap.

Al met al zijn wij beiden van mening dat met deze missie een goede basis is gelegd om een adequate invulling te geven aan een beleid waarin handels- en investeringsbevordering en duurzame economische groei gericht op armoedebestrijding hand in hand gaan. Er ligt hier voor alle

betrokkenen een uitdaging die met kracht en overtuiging ter hand zal worden genomen.

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
J. G. Wijn

De Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken,
A. M. A. van Ardenne-Van der Hoeven